

Ary Scheffer

DOOR

P. HOFSTEDE DE GROOT.

MET VIJF PLATEN.

GROWING

ARY SCHEFFER.

Digitized by the Internet Archive
in 2015

<https://archive.org/details/aryscheffer00degr>

ARY SCHEFFER,

DOOR

P. HOFSTEDE DE GROOT.

MET VIER PLATEN EN HET PORTRET VAN ARY SCHEFFER.

GRONINGEN,
P. NOORDHOFF.
1872.

Eene verhandeling over het eigenaardige van onzen grooten schilder ARY SCHEFFER, door mij voor eenige jaren in het Tijdschrift Waarheid in Liefde geplaatst, werd, door mijnen vriend U. P. GOUDSCHAAL, Predikant te Scheemda, in het Hoogduitsch overgebracht, opgenomen in het Christliches Kunstblatt, te Stuttgart uitkomende. De boek- en kunsthandaalar P. G. HEINERSDORFF te Berlijn verzocht en verkreeg de vrijheid, haar, met vier fraaije photographieën naar schildcrijen van Scheffer en met een portret van Scheffer opgeluisterd, afzonderlijk uit te geven. Hij deed dit in 1870, zonder evenwel er bij te vermelden, wat ik had verzocht, dat het eene vertaling uit het Nederlandsch was.

Het hinderde mij eenigszins, dat het voor hen, die Waarheid in Liefde of het Christliches Kunstblatt niet kennen, nu, zoo zij de Duitsche uitgave zien, den schijn had, alsof ik eene hulde, zoo goed als mij mogelijk was, aan Nederlands uitstakenden schilder liever had gebragt in Duitschland dan in ons Vaderland; waarom ik besloot, aan Scheffer, ook door eene afzonderlijke uitgave mijner verhandeling in het Nederlandsch, iets van de hem en Holland zoo zeer toekomende eere te geven.

Groningen, Jan. 1872.

P. HOFSTEDE DE GROOT.

In Julij 1859 had er te Parijs eene vreemdsoortige feestviering plaats. Ter eere van eenen, een jaar vroeger overleden schilder werden zijne werken, voor zooverre men die bijeen had kunnen brengen, meer dan honderd in getal, in drie zalen ten toon gesteld. Die zeldzame eere gold een landgenoot van ons, Ary Scheffer. ¹⁾ Zou hij het niet verdienen, dat hij ook in zijn vaderland algemeen wierd gekend en hoog geëerd? Behalve door een gedenkteeken, in zijne geboortestad voor hem opgerigt, ²⁾ geëerd door de studie zijner werken, ten einde hem te verstaan en ons aan zijnen grooten geest te verkwikken en te versterken?

Al kan ik niet als kunstenaar, maar alleen als kunstvriend hem beoordeelen, gaarne doe ik dit toch met u, waarde Lezers! Immers, geen schilder van ouderen of nieuweren tijd trekt mij zoo zeer aan als Scheffer; verscheidene zijner stukken heb ik in Amsterdam, Dordrecht, Rotterdam en elders in kunstverzamelingen beschouwd; nog méér overbrengingen er van op staal of op steen of in photographie gezien; en schier alles, wat ik van hem zag, bestudeerd en bewonderd.

Het eigenaardige van Ary Scheffer, en wel meest uit een christelijk oogpunt beschouwd, wensch ik, als slotsom mijner

studie over hem, in eenige trekken u voor te houden. Mijne hulde zij hem niet geheel onwaardig!

Vooraf werp ik een blik op Scheffers leven. ³⁾

Den 10 Februarij 1795 werd Ary Scheffer te Dordrecht geboren uit ouders, die beide de schilderkunst gelukkig beoefenden. De vader was portretteur, de moeder bezat een niet gewoon talent van miniatuurschilderen. Bovendien muntten beiden zoozeer uit in kennis en smaak, dat zij alle vruchten van in- en uitheemsche letterkunde gaarne in hun huis verzamelden, en met een uitgelezen kring van beschaafde menschen een zin- en geest-verheffenden omgang hadden.

In 1803 vertrok het gezin naar Amsterdam, waar de vader echter reeds in 1809 aan hetzelfde ontviel. Even te voren was hem voor een stuk, voorstellende, hoe de admiraal Jacob Simonsz de Rijk weigert den kerker te verlaten, waarin de Spanjaarden hem gevangen houden, de prijs toegekend van het Koninklijk Instituut. Het geld, ten bedrage van fr. 3000, werd aan zijn veel belovenden oudsten zoon, Ary, geschonken. Het verwonderde mij niet, dat men veel van hem verwachtte, toen ik in het museum van den heer de Kat te Dordrecht een portret had gezien van Johan de Wit, door hem nog bij 't leven zijns vaders geschilderd, dus op het laatst in zijn veertiende jaar, 't welk in teekening, koloriet en uitdrukking reeds een meesterhand en meestergeest verraadt. De moeder zag terecht in, dat de groote aanleg van haren zoon de uitnemendste aankweeking verdiende, ⁴⁾ en besloot dus moedig in 1810 met haar gezin, uit drie zonen bestaande, in Parijs te gaan wonen, Parijs, toen verrijkt met de kunstschaten, welke Napoleons zegevierende legers uit schier geheel Europa hadden te zamen gebragt.

Vlijtig oefende zich Scheffer aldaar, vooral ook in het

atelier van Pierre Guérin, een van de vier beste leerlingen van Louis David, zonder dat hij evenwel veel van hem overnam. Hij ging zijn eigen weg. Terwijl hij in die werkplaats zich in het technische oefende, bestudeerde hij de meest geniale dichters, Dante, Göthe en Byron; en verdiepte hij zich in de menschkundigste der levensbeschrijvingen, die van Plutarchus. Zóó vatte hij reeds als jongeling zamen, wat hij zijn geheele leven dóór heeft behouden: ijverige oefening in het vormelijke of technische van zijn vak, en verheffing van deszelfs inhoud door dichterlijke vlugt en door geschiedkundigen rijkdom.

Hoe ver hij gevorderd was, bleek reeds, toen hij twintig jaren oud in 1816 te Amsterdam den prijs behaalde door zijne „Engelen bij Abraham.” Twee jaren later vertoefde hij weken lang op het kasteel van den generaal de la Fayette, om dezen beroemden man te schilderen. Zijn naam was toen reeds zoo gevestigd, dát hij, alsof hij een lid der familie ware, met de staatslieden, letterkundigen en kunstenaars, die de la Fayette omringden, als huns gelijke omging. Portretteren was echter zijn lust niet; hij deed het nooit dan voor uitstekende personen, die hem achting inboezemden, en toch deed hij het nu veel, ten einde den kost voor zijne moeder en twee broeders te helpen winnen.

Van 1818 tot 1830 schilderde hij voorts vele historische stukken, en wel uit de geheele geschiedenis, b. v. Socrates, die Alcibiades verdedigt in den slag bij Potidaea; den H. Lodewijk, die zijne aan de pest lijdende soldaten bezoekt; de Suliotische vrouwen, gereed, om zich, na de vermoordung harer mannen door de Turken, van eene rots te werpen; de Grieksche bezetting van Missolunghi bij het ontsteken eener kruidmijn, waarmede zij zich in de lucht wil doen vliegen. — Toch ontbrak het in dit tijdperk bij hem ook niet aan zoogenoemde genrestukken, als „de Brandende hoeve, de Begrafenis van

een jongen visscher, de Arme vrouw op haar leger, de Slaap des grootvaders."

Het jaar 1830 werd een keerpunt in zijn leven. Hij bezocht in de lente zijn vaderland eens weder, waar hij Rembrandt bestudeerde. Verder beleefde hij niet alleen de Julijrevolutie, maar hielp zelf, twee dagen onophoudelijk strijdende, haar tot stand brengen; want hij was niet alleen kunstenaar, maar ook burger, en als burger uitermate vrijheidlievend. Voorts deed het hem goed, dat de familie Orleans, aan wie hij, om hare huiselijke en burgerlijke deugden, ⁵⁾ met hart en ziel was verknocht, nu ten troon steeg. In 1826 was hij haar voorgesteld door baron Gérard; weldra werd hij de leermeester der kinderen en de vriend der meeste leden van het gezin. Mede daarom was hij het, die met Thiers, in Julij 1830, namens de hoofden der opstandelingen, tot Lodewijk Philips ging, om hem op de bekende voorwaarden de kroon aan te bieden. Voor Lodewijk Philips echter gevoelde hij eerst wel achting wegens zijne liberale rigting, doch regte liefde ontstond tusschen hen niet, en ook de achting nam af, toen hij als koning naar Scheffers inzien niet liberaal genoeg bleef. Doch innig gehecht was hij aan de hertogen van Orleans en Nemours, alsook en vooral aan hunne moeder en zusters. Van deze werd prinses Marie zijne uitstekende leerling. ⁶⁾ Ook Helena, de Meckelenburgsche vorstin, die met den hertog van Orleans huwde, werd zijne vriendin.

Welk eene veerkracht het merkwaardige jaar 1830 aan Scheffer had gegeven, bleek reeds op de tentoonstelling van 1831, die met eene reeks van zijne werken prijkte. Zoo ging het van jaar tot jaar steeds hooger. In 1835 verklaarde men algemeen zijne „Francesca da Rimini” voor het uitnemendste stuk der tentoonstelling. In 1837 was dit weder het geval met den „Christus Consolator,” waarmede men tevens zeide, dat Scheffer een nieuw tijdvak van godsdienstige schilderkunst opende.

Het jaar 1848 werd een tweede keerpunt in zijn leven. Geweldig schokte hem de val der familie Orleans, die hij nog met eigen levensgevaar uit Parijs redde. Had hij haar in hare grootheid nooit geveleid, in hare vernedering bleef hij haar getrouw. Hij bezocht hertogin Helena en hare beide zonen in 1849 te Eisenach. In 1850 ging hij naar Engeland, om de begrafenis van Louis Philippe bij te wonen. Nog schilderde hij een overschoon portret van de weduwe des overleden konings en stond hij, kort voor dat hij zelf (16 Junij 1858), stierf aan de lijkbaar der hertogin van Orleans. De val dier familie en de slavernij van Frankrijk, die er op volgde, deed hem nog meer dan vroeger in de godsdienst zijn troost zoeken, en in de godsdienstige schilderkunst die hem eigene, eenige en hooge plaats verwerven, welke hem de tijdgenoot toekent en de nakomeling niet zal betwisten.

Na dezen blik op Scheffers leven te hebben geworpen, wensch ik het eigenaardige van Scheffer als schilder, vooral uit een christelijk oogpunt, nader te beschouwen.

Ik wil daartoe eerst dit eigenaardige in het verhevene van zijne schilderkunst aanwijzen; dan het verhevene zijns karakters, als de bron van dat eigenaardige zijner kunst doen kennen; eindelijk den weg toonen, waarop hij dit verhevene van karakter en kunst heeft verkregen.

I.

Het verhevene van Scheffers schilderkunst.

Scheffer beoefent met voorliefde de verhevenste soort der schilderkunst, de historische. Er zijn, men weet het, vele vakken van schilderkunst, die elk eene eigenaardige waarde

hebben. Er worden dieren, boomen, bloemen, landschappen, zeestukken, stadsgezigten, kerken, stillevens geschilderd; — doch hoe noodig voor den rijkdom en de verscheidenheid der kunst al deze vakken zijn, en hoe zeer wij de meesters, die hierin uitmunten, bewonderen, dit alles staat in soort beneden het portret, omdat dit laatste den mensch maalt, die boven gebouwen, planten en dieren verheven is. Maar is de mensch nu reeds iets uitstekends, ook als men zijn beeld in gewone omstandigheden neemt: hij wekt nog veel hooger belangstelling, als men hem in een merkwaardig tijdpoint van zijn leven beschouwt, en wel vooral, indien hij dan met anderen zamen werkzaam is en dit samenwerken tevens een keerpunt is der wereldgeschiedenis.

Menschen in een merkwaardig tijdpoint huns levens zijn de onderwerpen der historische schilderkunst, aan welke Scheffer zich bij voorkeur en bij toeneming heeft gewijd. Zelfs in de zoogenoemde genrestukken, of tooneelen uit het dagelijksche leven, leverde zijn penseel doorgaans eene verdichte historie; ja, eene verdichte historie, in zooverre als hij het denkbeeld uit eigene verbeelding of uit de fantasie eens dichters putte; maar toch eene historie, in zoo verre als 't geen hij schilderde, gedurig voorvalt. Van dien aard zijn de reeds genoemde genrestukken, als de „Begravenis van den jongen visscher;” van dien aard ook eenigszins zijne Mignons, Fausten en Margarethen.

Verder schilderde hij portretten van nog levende menschen, als van de leden der familie Orleans, maar ook van merkwaardige historische personen, als van Calvijn en Augustinus. En *hoe* schilderde hij? Een portret van Scheffer is doorgaans eene in één punt samengetrokkene levensbeschrijving. Men ziet, welke twijfelingen die geest heeft doorgestaan, welke kampen dat hart doorgeworsteld, wáárin die mensch nu ruste heeft gevonden, en in hoeverre hij nog strijdt.

Het liefst van allen schilderde Scheffer edele groepen, groot-

sche handelingen, wereldbewegende daden; bijzonder gaf hij ook gaarne van zijn jeugd af, en bij toeneming deed hij het steeds liever, bijbelsche tafereelen, en daarin het allerliefst onzen Heer Jezus Christus.

Bemint Scheffer alzoo bovenal de verhevenste soort der edele schilderkunst, hij neemt daaruit, dit merk ik ten tweede op, de verhevenste onderwerpen.

Kiest hij zijne stof uit het rijk der poëzie, dan levert Dante's Goddelijke Comedie hem eene Francesca da Rimini, een Dante zelve, een Virgilius en die engelreine Beatrice.

Göthe biedt hem den diepzinnigen Faust, het wonderbare beeld van den mensch, die gelijk God wil zijn en bijna wordt gelijk een Duivel. Zelfs den Duivel, Mephistopheles, waagt hij af te malen. Faust en Mephistopheles op één doek — een der stoutste grepen, welke ooit eene menschelijke hand zich veroorloofde! Ook de lieve, teedere, mishandelde, naar 't vaderland smachtende Mignon treedt u voor oogen, en gij zoudt haar willen terugbrengen naar 't land, waar in het donker loof de goudoranjen gloeijen. Maar neen, eigenlijk niet dáárheen! Die ziel vol heimwee vindt geene ruste weder, dan in 't land der eeuwige lente en der heilige liefde.

Doch ook wanneer Scheffer zich de stof zelf schept, is zij en hare behandeling altijd edel en verheven, vol waarheid, oorspronkelijkheid en diepte; vol gevoel en daardoor vol werking op den toeschouwer, zoodat hij ook in deze stukken zich tot den hoogsten trap der kunst verheft. Hiertoe behoort, om maar iets te noemen, „de Weduwe van den soldaat,” een beeld van het warmste gevoel, dat op het diepste roert.

Kiest Scheffer zijne stof uit de werkelijke geschiedenis, dan zijn het alleen de verhevenste onderwerpen, die hij zijn penseel waardig acht. Portretten geeft hij niet, dan van vroe-

ger levenden of tijdgenooten, die door wetenschap, kunst, deugd, zielenadel, godsvrucht of iets anders waarlijk reins en groots uitmunteden. Tooneelen schildert hij als van Graaf Eberhard van Wurtemberg, die zijn zoon Ulrich wegens vermeende lafhartigheid van zijnen disch weert, en die later bij het lijk van dien zoon, als dapper held gesneuveld, zit te staroogen, zich rekenschap afvraagt, of hij ook te hard was, en tranen over zijne ruwe kaken voelt vloeijen. ⁷⁾ Tooneelen toovert hij op het doek uit den vrijheidskamp van Griekenlands edele zonen en dochters, te Missolonghi en op Suli.

Doch 't is bovenal aan de bijbelsche geschiedenis, dat Scheffer zijne stof ontleent. En van deze kiest hij ook enkele tafereelen uit het Oude Verbond, b. v. de Engelen bij Abraham, Jakob en Rachel, Ruth en Naomi; maar nog veel meer uit het Nieuwe, zoo als Magdalena bij het kruis, de vrouwen bij het graf, Maria na de verschijning van Jezus in Jozefs hof. Nog meer neemt hij Jezus Christus zelven. Nu is het de Heer, die wordt verzocht in de woestijn, dan, die de kleinen tot zich roept, dan weder, die het kruis draagt, of in het graf wordt weggelegd.

Het hoogste en iets geheel eenig groots heeft hij in dit opzigt geleverd in de twee alom bekende tafereelen, die in duizenden en duizenden afdrukken den weg hebben gevonden in de huiskamers der beschaafde wereld, in den „Christus Consolator” en in den „Christus Remunerator.” Wat zal mijne zwakke pen van deze geheel eigenaardige, oorspronkelijke, even diep gedachte, als rein uitgevoerde meesterstukken zeggen? . . . Het is algemeen erkend, dat er voor schilders en beeldhouwers, gelijk voor redenaars, dichters en toonkunstenaars geen grootscher onderwerp bestaat, dan de mensch bij uitnemendheid, de volmaakte Jezus Christus. Scheffer heeft dezen Zoon des menschen bij voorkeur steeds weder geschilderd; en in deze twee tafereelen in 't bijzonder Hem voorgesteld in de verhevenste handelingen,

Hem als alle eeuwen dóór allen in allerlei omstandigheden hier troostend, dáár rigtend.

Gewis, niemand heeft uit de verhevenste schildersoort verhevener onderwerpen behandeld, dan Scheffer!

Maar hij, en dit is mijne derde opmerking; behandelt ook deze onderwerpen op de verhevenste wijze.

Vele schilders verspillen hunne kracht aan allerlei bijwerk; maar hierin is Scheffer uiterst spaarzaam; weinig kent men zijne figuren aan 't geen haar omgeeft; doorgaans is dit niet veel, dikwijls niets; aan haar zelve kent men ze; niet dan het onontbeerlijke voegt hij bij haar. Het eenige, waarop hij zich toelegt, is het geven van karakters, en deze geeft hij op de edelste en eenvoudigste, en tevens meest eigenaardige wijze. Hij is, zou men kunnen zeggen, geen episch of dramatisch, maar een lyrisch schilder, ⁸⁾ die zijn eigen gevoel en kleur en vorm brengt, weinig bekommerd, of men hem zal verstaan en waarderen. Het is hem eigenlijk niet te doen om tafereelen uit het leven der menschen of om hunne werken en lotgevallen: hunne aandoeningen, hun zielestrijd, hunne liefde, hun geestesleven wil hij ons laten aanschouwen.

Zoo is het met zijne portretten. Van het mij onbekende beeld der weduwe van Lodewijk Philips zegt een kenner: „Het drukt de geestkracht en gelatenheid eener edele ziel uit, in vereeniging met de smarten en de hoop van een fijn gevoelend en christelijk gestemd hart.” ⁹⁾

Zie eens Augustinus en Monica! Hoe zitten zij daar alleen, zonder enig bijwerk, in aanbidding verzonken, Monica in dankbare, Augustinus in ootmoedige aanbidding; Monica haast doorschijnend van kleet en vleesch, reeds half geest, Augusti-

nus donker en frisch, vol jeugdige kracht. Zij gaat weldra ten hemel varen, waar zij t' huis behoort, hij, met den blik naar boven, moet eerst nog handelen op aarde. Zij zegt: „Eén ding was er, waarvoor ik leefde, mijn zoon aan de voeten zijns Heeren te brengen; dit heb ik verkregen; laat mij nu heengaan in vrede;” hij zegt: „Aan de zonde was dusver mijn leven gewijd; nu weet ik, waarvoor ik moet leven; geef mij nog een tal van jaren, opdat ik herstelle, wat ik bedierf.”

Neem Calvijn. Hij zit op een leuningstoel, dien gij ten deele ziet, voorts is er een tafeltje en een drietal boeken. Naauwelijks merkt gij, dat er dit is. Calvijn zelf trekt al uwe aandacht. Ja, 't is Genève's hervormer; er behoeft geen naam onder te staan. En toch wenscht gij: Mogt de groote man altijd zoo mild en zacht geweest zijn, als hier, gelijk hij altijd en overal zoo diepzinnig en zelfstandig was!

Neem Faust en Mephistopheles! Aan Faust ziet gij het: dat is een groote geest; er zijn heerlijke trekken in hem; hoe verheven dat breede voorhoofd! Het gelijkt een weinig op dat van Jezus Christus. Ja, dezen kon hij hebben nagevolgd; maar de rimpels op dat voorhoofd, maar de beide gekromde handen toonen, dat de vrede van Gods Zoon niet woonde in dit verwarde, zelfzuchtige, zinnelijke, genotzoekende hart. Maar ook Mephistopheles boeit onze aandacht; wel staat hij op dien donkeren achtergrond en is het koloriet flauw; maar hij is toch kenbaar. Het is — een gevallen Seraf, nog meer beklagenswaardig, dan afschuwelijk. Hij heeft geene hoornen, en toch zijn er punten aan zijn doctorsbarret, die naar hoornen zweemen; hij heeft geene klauwen, en toch zijn de vingers zoo lang en de nagels zoo spits, dat zij iets op klauwen gelijken. Moedwil, schrandrheid, luim is er in hem. „Die zal mij niet ontkomen,” zegt zijn blik op Faust gevestigd. En gij zegt: „Hoe vreeselijk, dat gij dezen mensch ter helle en niet ten hemel wilt leiden!”

Het verhevenst en oorspronkelijkst vertoont zich zijne kunst

elk een type zijn van een groot deel der menschheid en gezamenlijk haar geheel vertegenwoordigen.

Op „Christus den vertrooster” ziet gij aan zijne linkerhand zulken, als Hij alle eeuwen door vrijmaakt uit hunne maatschappelijke ellende: den slaaf uit Constantijns tijd, den lijfhegene der middeleeuwen, den Griek onzer dagen, allen vol dank en bewondering het oog op Hem slaande, om de ongehoofelijke weldaad hun geschied; naast hen aanschouwt gij den Neger, die zijne nog geboeide handen om hulp uitstrekt tot den eenigen Helper; ¹⁰⁾ voor dezen ligt een vaderlandsvriend te sterven, een Pool met gebroken zwaard en standaard, maar zijne ketenen springen door de aanraking van Jezus’ hand en hij zelf vindt eene eeuwige vrijheid in den dood. Eene schoone vrouwenfiguur, die Jezus’ arm omklemt, toont u voorts, dat ootmoedig berouw eene schuilplaats vindt aan zijn hart, en duidt aan, dat al die bevrijden geen genot zouden hebben van Jezus’ weldaad, zoo hun gemoed niet besef en berouw had over hunne zonden en naar heiliging smachtte.

Regts van Hem aanschouwt gij dezulken, wier gebrokene harten Hij heeft geheeld: den zelfmoordenaar met den dolk, den schipbreukeling met een stuk van een roer, den banneling steunende op zijn reisstaf, drie vrouwen, van wie de eene verrukking voor de voldoening van haar hoogste streven, de andere dankbaarheid voor ontvangen troost, de derde berusting in Gods beschikkingen te kennen geeft. Tegenover deze drie zit Tasso, de gelauwerde dichter, doch met den rug naar den Heer gekeerd, dewijl die te groot is, dan dat hij Hem durft aanzien. ¹¹⁾ Eindelijk buigt zich nog eene moeder voor Hem neder, haar gestorven lieveling aan zijne voeten leggende, opdat Hij hem het leven weder schenke of der moeder kracht, om die hart doorsnijdende smarte te dragen.

Deze allen zijn rondom Hem, en verwachten of ontvangen, vol geloof en dank, hulpe van Hem. Deze allen zijn schoon

en boeijen een tijdlang het oog. Doeh telkens keert dit oog terug op den schoonste, op Hem, die daar vol liefelijkheid en majesteit is neêrgekomen op de wolken des hemels, om allen met zijn licht te bestralen, alle wonden te genezen, alle smarten te lenigen, alle menschen, alle volken, alle eeuwen dóór te zegenen uit de volheid van Gods magt en liefde.

Een waardig tegenhanger van dit grootsch tafereel is „Christus de Vergelder.” Neen, dat is geen oordeelsdag, gelijk de schilders dien tot dusverre pleegden voor te stellen, als zij dit onderwerp behandelden; ¹²⁾ het is het oordeelswerk, alle eeuwen dóór volbragt en verder te volbrengen door Hem, die het licht is en met zijne komst zelve scheiding maakt tusschen boozen en goeden. 't Is hier niet alleen liefelijkheid, gelijk op het eerste tafereel; hier is ook ernst en gestrengheid; hier is links duisternis, en alleen regts vrolijk licht. In die donkere schaduw ziet gij den dwingeland, even koud van gelaat, als rijzig en krachtvol van gestalte; aan zijne voeten een man, die vrijwillig slaaf is, die goud uit het slijk opraapt; daarachter den oproerling met omhoog gezwaaide fakkel en dolk; verder de afschuwelijk gluipende huicheiaarster; den laatlunkenden godloochenaar, met kalen kruin, die, hoe magteloos, den strijd niet wil opgeven; den opgeblazen trotschaard, die niet wil buigen, en den inéén zinkenden wellusteling, die den zondebeker nog wil, maar niet meer kan ledigen. Afgrijzen vervult ons. — Wij wenden het oog naar de regterzijde, waar alles licht en heerlijkheid is, doch waar die eersten, wij gevoelen het, met hunne gezindheid niet zouden kunnen vertoeven. Daar is de noeste vlijt; daar de liefde, brood en kleed reikende aan de lijdende menschheid, die aan Jezus' voeten is komen vlugten; voorts de barmhartige Samaritaan, die den gewonden Israëliet aan 't harte drukt; hier achter is, als tegenhanger van den oproerling, de vaderlander, die vol dankbaarheid, de gebrokene boeijen en het zwaard ten hemel heft; verder naar voren is,

wij eene aandachtige groep het doek aanstarende..... Welligt huns ondanks, werden allen, die er voor traden, beheerscht door den invloed, de magt der gewijde kunst. 't Was niet de plegtigheid van een kerkgebouw, waar elk woord onwillkeurig gefluisterd wordt, als uit vreeze, dat de echo der gewelven 't geluid herhalen zou; 't was niet het gewijde van de plaatse der aanbidding; evenmin bragten, wie er opgingen, reeds vooraf de vrome stemming van tempelgangers meê, komende met eerbiedige houding en tred..... Maar Scheffers penseel trok een toovercirkel, waar binnen 't allen zoo wel te moede werd om het hart! — De groep, die wij voor ons zagen in de zaal, welke even goed het tooneel van lustige feesten, als van ernstige kunstbeschouwing had kunnen zijn, was zamengekomen nit de woelige wijken van eene woelige stad, van achter toonbank of lessenaar, uit de drukte van huiselijk bestuur — en toch was het ééne stemming, die wij er telkens heerschend vonden. Daar was eene plegtigheid, eene stilte, die liefelijk sprak tot het gemoed, en het te vatbaarder maakte voor den indruk der beschouwing. Zoodra een oneerbiedige mond meer dan fluisterde, de strenge opslag van een donker mannenoog of een zachte vrouwenblik bedwong onmiddellijk de onaangename storing. Met zachten tred en herhaald terugblikken verwijderden zich nu en dan van de aanwezigen, om daarbuiten, reeds in gang of portaal, elkaâr mede te deelen wat er omgegaan was in het hoofd of — hart.” ¹⁵⁾

Ik laat het bij deze drie opmerkingen over het eigenaardige van Scheffers kunst: hij beoefent bij voorkeur de verhevenste schilderssoort, neemt hieruit de verhevenste onderwerpen, en behandelt deze op de verhevenste wijze. Gaarne geef ik aan de Rafaëls en da Vinci's, de Rubens' en Rembrants, de Lessings en Paul de la Roche's hunne groote

eere; maar hoe hoog zij staan, mij dunkt, zoo diep van zin, heilig van strekking en verheven van geest is niemand hunner. ¹⁶⁾

II.

Het verhevene van Scheffers karakter,
als bron van het verhevene zijner kunst.

Ik noodig u uit, verder een weinig met mij na te denken, hoe dit eigenaardige van Scheffer in zijne kunst uit het verhevene van zijn karakter is af te leiden. Doch wat ik geef, zijn maar eenige opmerkingen.

Scheffer was kunstenaar. De vormen zijner beelden zijn onberispelijk, doorgaans schoon als die van Rafaël. De pose van elk der beelden en de groepering van allen zamen is diep doordacht, natuurlijk, eenvoudig, zinrijk. Bijzonder maakt hij, als elk schilder, veel werk van de uitdrukking des gelaats, maar, meer dan de meeste anderen, mede van de uitdrukking der handen. Schilderen anderen vingers en handpalmen, spieren en aderen: Scheffer legt bovendien eene diepte van gevoel in die handen, die u geloof en ongeloof, liefde en afkeer, kalnte en onrust toonen, ook als gij het gelaat niet mogt aanschouwen. Zie die ineengeslagen handen van Augustinus en Monica, bij wie ziel in ziel door de handen overgaat; die handen van den koning van Thule, welke krampachtig voor het laatst den gouden beker omknellen; die handen van Faust en Mephistopheles beide; die handen van den Christus Remunerator:.... maar zie schier elk zijner kunstwerken.

De eenige mij bekende schilder, die evenveel of nog meer werking door het schilderen der handen beoogt en bereikt, is Leonard da Vinci. Hetzij mij vergund, te herinneren, wat Göthe in zijne meesterlijke verklaring van da Vinci's Avondmaal daarover zegt: ¹⁷⁾ „Het middel,

waardoor de kunstenaar de kalme heilige avondmaalstafel doet beven, zijn de woorden des Meesters: „Er is één onder u, die mij verraadte.” Uitgesproken zijn ze; het geheele gezelschap komt daarover in onrust. Maar Hij neigt zijn hoofd en ziet naar beneden. Zijne geheele houding, de beweging der armen en handen, alles herhaalt met hemelsche onderworpenheid de ongelukkige woorden; het zwijgen zelfs bevestigt: „Ja, het is niet anders! Één is er onder u, die mij verraadte.”

„Doch voor dat wij verder gaan, moeten wij op een groot middel wijzen, waardoor Leonard dit tafereel voornamelijk levendig maakte. 'tIs de beweging der handen. Doch dit kon ook alleen een Italiaan uitvinden. Bij zijn volk is het geheele ligchaam geestvol, alle ledematen nemen deel aan elke uitdrukking van gevoel, van drift, ja van gedachten. Door het onderscheid van houding en beweging der handen drukt hij uit: „Wat bekreun ik er mij om! — Kom hier! — Dit is een schelm! Hoed u voor hem! — Hij zal niet lang leven! — Dit is een hoofdpunt! — Merkt dit bijzonder op, mijne hoorders!” — Zulk eene nationale eigenaardigheid kon Leonard, die al het kenmerkende hoogst opmerkzaam beschouwde, niet voorbijzien. Zijn vorschend oog moest er wel op letten. In deze zaak is dit kunstwerk eenig en kan men het niet te veel bestuderen.”

Wat Göthe in deze treffende woorden over den Italiaan zegt, past ook geheel op onzen landgenoot, die Italië nooit bezocht. De door hem geschilderde handen spreken.

Alleen het koloriet komt mij niet altijd even gelukkig voor. Blijkbaar heeft Scheffer daaromtrent vaak proeven naar verschillende beginselen genomen. In sommige stukken is de forsche kracht van Rembrandt nagevolgd (als in de twee van Graaf Eberhard), in andere (b. v. in den Christus Consolator) de meer flauwe mengeling van Louis David. Onder de bewonderaars van Scheffer zijn er, die meenen, dat dit zwakke kolo-

riet bij het geestvolle zijner stukken voegt, daar deze anders te vleeschelijk zouden worden. ¹⁸⁾ Mij komt het voor, dat het niet te prijzen is. God zelf bezigt, overal waar wij zijne schepselen aanschouwen, lichtglans en kleurengloed; Hij wil ook in de edelste menschen den meest geestelijken zin mede door middel der prachtigste kleurenmengeling openbaren. Waarom zouden wij het dan nalaten?

Maar Scheffer was meer dan kunstenaar; hij was ook een edel, uitstekend, naar hart en geest veelzijdig ontwikkeld, beminnelijk en achtenswaardig mensch. Hij bezat zelf in ruime mate, wat hij in eene toespraak aan jonge kunstenaars van hen eischte, een verheven gevoel, zonder 't welk niemand, zeide hij, kunstenaar zijn kan. In hem is mede bewaarheid, wat de Ouden verklaarden, dat niemand een goed redenaar, een goed dichter, een goed burger of een goed kunstenaar kan zijn, dan die een goed mensch is; want veel van Scheffers kunstenaars-grootheid is vrucht van het hoogc standpunt, 't welk wij door hem als mensch zien ingenomen. Ik moet hem dus als mensch, doch daarbij tevens als kunstenaar — hoe zouden ze vooral in hem zijn te scheiden? — in eenige bijzonderheden nader schetsen.

Hij was een edelaardig mensch. Voor eer of geld alleen werkte hij nooit. Hij portretteerde geene personen, voor wie hij geen achting had. Toen Sibour, de aartsbisschop van Parijs, nadat hij de vleijer van Napoleon geworden was, door zijn vroegeren vriend Scheffer verlangde geschilderd te worden, ontzeide hem Scheffer zijne kunst en woning. — Hij was onuitputtelijk weldadig. Hij was, getuigt een vriend, ¹⁹⁾ „van jongsaf, en geheel zijn leven dóór, eene soort van algemeene kas, waaruit in nood zijne vrienden en kunstbroeders, ja waaruit alle ongelukkigen kwamen putten. Nooit kon hij eene ondersteuning of dienst weigeren.” Bijzonder gaarne bezorgde hij aan jonge schilders geld, om naar Italië te reizen en kocht hij hun de kopiën af, die zij dáár van meesterstukken gemaakt

hadden. Zijne weldadigheid was zoo onbegrensd, dat, ofschoon hij niet weelderig leefde en in een der laatste jaren voor fr. 120,000 verkocht en nog voor fr. 80,000 had te leveren, ²⁰⁾ hij evenwel arm stierf.

Was hij zoo edelmoedig jegens allen: hij was niet minder liefdevol voor zijn gezin, zijne bloedverwanten en vrienden. Zijne moeder was hem moeder en vader, vrouw en zuster, en aangebedene vriendin. Hij kende geen grooter genot, dan haar genoegen te doen. Lang bezat hij haar, 44 jaren, en al dien tijd woonde hij bij haar, of zij bij hem. En toen zij in 1839, in goeden ouderdom overleed, was hij bijna troosteloos bedroefd. Een brief, eenigen tijd na dat verlies aan een oom, den broeder zijner moeder geschreven, vloeit over van de innigste liefde en droefheid. Het is hem onmogelijk uit te drukken, wat hij lijdt, en hij heeft de kracht niet, de kamer te verlaten, waarin hij haar heeft verloren. ²¹⁾ Een marmeren beeld, door Scheffer vervaardigd, 't welk haar liggend in haar sterven voorstelt, stond in zijn atelier achter een gordijn en werd maar aan enkelen vertoond, wien hij een groot bewijs van achting en toegenegenheid wilde geven. Zijne droefheid verlamde zelfs zijne kunst. Zijne werken hadden een tijdlang na haar overlijden iets mats en kwijnends. Zijne moeder was eigenlijk zijne Muze, die hem bezielde tot zijn werk. Allergelukkigst is daarom dan ook de gedachte geweest van den kunstenaar, die zijn standbeeld te Dordrecht vervaardigde, dat hij hem aan de eene zijde laat rusten op het borstbeeld zijner moeder.

Ook voor zijne dochter en vrouw, zijne broeders, hunne kinderen en zijne verdere bloedverwanten was hij altijd vol teederheid en liefde. De enkele, van hem overgeblevene brieven en nog meer geheel zijn leven toonen het op de treffendste wijze.

Nog wijder sterkte de kring zich uit, waarin hij vol liefde

zich bewoog. Daarin was genoegzaam geheel de familie Orleans bevat, vooral de vrouwelijke leden. Het portret der koningin, kort voor Scheffers overlijden geschilderd, kon alleen door de hand der liefde zulk een onvolprezen meesterstuk worden, als het, naar aller getuigenis, werkelijk is. Zijne leerling Marie was hem eene zielsvriendin; hare buste stond met enkele voortbrengselen harer hand en kopiën van door haar vervaardigde beelden in een gedeelte van zijn atelier; doch maar weinige bezoekers werden in dit heiligdom toegelaten. Ook met Louise, koningin der Belgen, en met Helena, wij zagen het reeds, was hij innig verbonden. Over 't geheel had Scheffer grootte voorliefde voor reine vrouwen; er is iets in hem van dat teedere in Johannes, waarom de oude Kerk dezen den maagdelijken Johannes noemde. De dweepende liefde voor zijne moeder schijnt Scheffer tot een edelen vrouwenvriend gevormd te hebben. Doch hij had ook vele groote mannen tot innige vrienden, vooral den edelen Venetiaan, Manin, en den uitstekenden historieschrijver, Thierry; bovendien stond hij in min of meer naauwe betrekking tot bijna alles, wat edel en groot was en te Parijs woonde of kwam vertoeven. En voor allen, die tot hem in naauwere verbindtenis stonden, was hij zulk een vriend, dat, gelijk iemand getuigt, „hij geen rimpel of wolkje op het voorhoofd kon zien van hen, die hem omgaven.” ²³⁾

Was hij alzoo diep gevoelig van hart, hij was even diep en veelzijdig navorschend van geest. Wij hoorden reeds, hoe hij in zijne jeugd de dichters Dante, Göthe en Byron, en den geschiedschrijver Plutarchus bestudeerde. Later voegde hij er Schiller en Bürger bij, ja alle dichters en schrijvers van den eersten rang, die Nederland, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië opleverden. Eindelijk, in de laatste acht jaren van zijn leven, werd vooral de Bijbel zijne hoofdstudie; het Oude Verbond trok hem aan door de waarheid, waarmede daarin de eerste toestanden des menschedoms zijn beschreven;

het Nieuwe om Christus' wille. „Want het was zijn lust,” zegt een bevoegd getuige, ²³⁾ „te peinzen over den godsdienstigen en zedelijken invloed van Jezus Christus, wiens beeld naar zijn ideaal op het doek te brengen altijd zijn hoogste streven is geweest.”

Bij dezen diep en veelzijdig navorschenden geest voegde hij een even oorspronkelijk doordenkenden zin, met groote zelfstandigheid van karakter gepaard. Oorspronkelijk, onafhankelijk, vrijheidlievend was hij als echt Nederlander in elk opzicht. Geene volkstoejuichingen, geene hofgunst, geen vreemdenbezoek, geen oordeel van kunstregters of kunstenaars over zijn arbeid, hoc gaarne hij dit aanhoorde, bragten hem af van zijnen weg. Hij handhaafde zijne zelfstandigheid tegen over Louis Philippe, voordat en ook nadat deze koning was; ²⁴⁾ na 1846 zond hij geene zijner werken meer naar openlijke tentoonstellingen, daar hij ze liever alleen aan het oordeel van enkele bevoegden in zijne werkplaats onderwierp. Zelfs van het Fransche Instituut wilde hij, toen men er van hem sprak, geen lid worden; het hinderde hem, voor iets „stappen te doen.” Ook bindt hij zich niet aan de schrijvers, aan wie hij zijne onderwerpen ontleent. Om maar iets te noemen: hij verbetert den Faust en Mephistopheles van Göthe; ze zijn bij hem edeler en grooter. En de Mignon, die bij Göthe alleen naar het aardsche vaderland terug wenschte, wordt door Scheffers penseel een meisje mede vol heimwee naar het hemelsche.

Bij deze oorspronkelijkheid voegt zich eene groote mate van helderheid. Hij is een schilder van de gedachte en het gevoel, en wel van de hoogste gedachte en van het diepste gevoel. En toch is alles klaar, vast en duidelijk bij hem. Heeft men eerst somtijds werk, te vatten, wat hij eigenlijk bedoelde, alle onzekerheid verdwijnt, nadat men hem eens heeft verstaan. Zelfs over die historisch-symbolische stukken, welke ik vaak noemde, „Christus Consolator” en „Remunerator,” is geenerlei onze-

kerheid of twijfel meer mogelijk, als men eerst alles heeft bestudeerd. Het geheel en elk onderdeel wordt volkomen helder en duidelijk. Zoo is het ook in het meermalen door hem bewerkt allegorisch stuk, de „Verzuehtingen,” of, gelijk hij het later noemde, de „Smarten der aarde,” die zich veredelend ten hemel verheffen. Op den benedengrond ziet men verschillende hoofden, de meesten van gewone uitdrukking; naarmate eelster de groep meer hemelwaarts opvaart, erlangen zij in de gelaatstreken iets glansrijkers, totdat de personen op het hoogste gedeelte der schilderijs geheel rein en geestelijk zijn geworden, vol liefde, geloof, hoop en zaligheid. Het tafereel strekt blijkbaar ter verzinnelijking der groote waarheid, dat alleen uit het tranenzaad der aarde de juichende oogst des hemels kan ontspruiten. Doch terwijl allegorische schilderstukken doorgaans of duister of willekeurig blijven, ook als men ze verstaat, is hier alles helder, natuurlijk en eenvoudig. „Zóó moest iets van dien aard zijn; anders ware het niet goed,” zegt de beschouwer, namelijk nadat Scheffer eerst getoond heeft, hoe *hij* het deed.

Scheffer, en dit is hierover mijne laatste opmerking, is als mensch, denker en schilder in hooge mate ideaal en reël tevens, ja ik geloof idealer en reëler tevens dan ooit een schilder was. Hierover moet ik een weinig nader uitweiden.

Kunst wordt door Bilderdijk terecht genoemd beligchaming van het idee. Zij moet dus een idee hebben en daarvoor een lichaam scheppen. Vóór vijf en vier eeuwen, toen de schilderkunst in Italië en Nederland weder ontwaakte, zag zij vooral op het idee; hoe gebrekkig de vorm ware, waarin zij dat openbaarde, het denkbeeld moest groot en verheven zijn. Een bezoeker van de groote tentoonstelling te Manchester in 1857 merkt het op, ²⁵⁾ en ik zag hetzelfde in de galerij van koning Willem II, in den St. Bavo te Gent, in het Museum te Brussel, in dat van den Louvre, te Munique, Dresden, Keulen en elders: de jonge schilderkunst was in hare kindsheid linkse

en onhandig, en bezigde vaak dwaze overgeleverde vormen. De vele Engelen met vleugels, de Heiligen met hun aureool, God zelf vaak afgebeeld — neen, 't is het regte niet. Te Brussel ziet men de schepping van Eva. Uit de zijde van eenforsch slapend man vormt God, in het kostuum van den paus, met driedubbele kroon op het hoofd, zoo als het hoogste Wezen in de middeleeuwen meermalen werd afgemaald, eene pop, die Hij zachtken in eene vrouw gaat veranderen. — En toch, te midden van al die linkschheid en onkunde, zijn die Engelen, die Heiligen, die Maria's als door een inwendig licht verheerlijkt. — Later gaat de geleerde studie der kunstenaars vooruit. Het naakte menschenbeeld wordt geschilderd; de ontleedkunde beoefend; het perspectief opgemerkt; de personen komen in beweging, er is handeling, er is groepering; het koloriet wordt naar de natuur gevolgd. Maar gaat nu de kunst in elk opzicht vooruit? Neen, zij verliest in ideale schoonheid, terwijl zij wint in reële waarheid. Neemt zelfs den grooten Rafaël. Ja, zijne Madonna's zijn onovertreffbaar in zachte, schoone, sierlijke vormen van gelaat, boezem, armen en handen. Maar gij ziet het ook aan de meesten, dat het jonge, lieve, schoone Italiaansche moeders waren, die hem tot model dienden; gij ziet er niet in de gezegende der vrouwen, die al de dingen, haar door den Engel en Elizabeth en de herders gezegd, bewaarde in haar harte en en die onder het kruis kon staan, terwijl er een zwaard door hare ziel ging.

Na Rafaël is het over 't geheel niet beter geworden in dit opzicht. Het zinnelijke is vooruit gegaan, het geestelijke achteruit. Rembrandt is een vertegenwoordiger van het realisme, ja van het naturalisme in de kunst.²⁶⁾ Göthe en Schiller werden vergodders der kunst om haar zelve. Van Göthe kent men het lievelingsspreuk, dat hij wilde *Natur und nur Natur*, en deze natuur was hem vooral de zinnelijke. Haar wilde hij ook in de kunst zien, haar alleen. Schiller verwacht de volmaking des mensch-

doms van deszelfs æsthetische opvoeding, vooral in den schouwburg te erlangen. De kunst zal zelfs den mensch troosten in alle smart, ook bij den dood. In zijn vers, *Die Künstler*, leest men:

Mit dem Geschick in hoher Einigkeit,
Gelassen hingestützt auf Grazien und Musen,
Empfängt er das Geschoss, das ihn bedräut,
Mit freundlich dargebotnem Busen,
Vom sanften Bogen der Nothwendigkeit.

En jammer is het volgens hem, dat de kunstwereld en de fabelleer en de Goden van Griekenland zijn verdwenen, om voor het koude monotheïsme des Christendoms plaats te maken.

Het komt mij voor, dat boven alle andere schilders Scheffer van deze onwaardige vergoding der kunst wegens haar zelve, of wegens hare zinnelijke vormen, de wereld terugbrengt tot hare juiste waardering, dat zij de zinnelijke voorstelling van verhevene gedachten en gevoelens in de schoonste vormen moet zijn. Mij dunkt, onze Scheffer is de groote man, die het ideale van de pas geborene kunst, gelijk zij voor vijf eeuwen was, en het reële van de opgroeiende kunst, gelijk zij was tot voor een vijftig jaren, op de gelukkigste wijze niet alleen vereenigt, maar zelfs in menig opzigt overtreft. Hij is idealer, dan alle ideale, en tevens reël, als de reële schilders. Wilt gij bewijs? Welk schilder heeft ooit verhevener ideën, en deze fijner en edeler voorgesteld dan Scheffer in zijne Christnssen, of ook in zijne Magdalena's, of zelfs in zijne Fausten en Mignons? En welk schilder heeft, als hij zoo iets beproefde, daarbij zich nooit in fantasterij, ijdel spel, willekeur of geheimzinnig *helldunkel* verloren, maar is altijd eenvoudig, waar, reël, antiek, Grieksch, ik zou haast zeggen handtastelijk gebleven als Scheffer?

Door zijne rigting kwam Scheffer in tegenspraak met zijn tijd. Die tijd beval, gelijk Da Costa het nitsprak, aan het menschedom:

Zie hier uw Goden! Kunst en Kracht en Industrie!
 En voorts geen eerdienst meer dan de eerdienst van 't Genie.

Voor al de Fransche kunstregters, die zijne portretten en historische stukken van vroegere jaren bewonderden, werden verschrikt, toen hij den Consolator, en nog meer, toen hij den Remunerator gaf. Hij zou, zeiden ze, in het idealisme te gronde gaan; hij was veel te vol van denkbelden; hij moest die Duitsche nevel dampen vaarwel zeggen. Intusschen konden zij, voorstanders van het realisme, niets berispelijks in de vormen aanwijzen. Blijkbaar hadden zij eigenlijk niets tegen Scheffers kunst, alleen tegen hare strekking. Scheffer hoorde naar hen niet, en toonde zich ook hierin groot en zelfstandig, dat hij, tegen zijne eeuw in, zijne genie durfde volgen.

Inderdaad, Scheffer is, dewijl hij als mensch zijn eigen weg ging en den hoogsten trap van zelfstandigheid in karakter en geest beklom, ook als kunstenaar een schilder, die geheel op zich zelf staat, van eigen soort, zoo als geen ander. Tegenover de heidensche kunst staat hij in die kracht en schoonheid, in die navolging der volmaakte Grieksche vormen, doch welke hij bezielt met hemelschen geest, dat men, met den begaafden vaderlandschen schrijver en dichter B. ter Haar, Scheffers kunstgewrochten den schoonsten tegenzang op Schillers graflied der kunsten, *Die Götter Griechenlands*, kan noemen. Maar hij staat ook tegenover het Roomsche-Katholicisme; zijne kunst is tevens eene wederlegging van het loflied op de middeleeuwen en hare Kerk, alsof deze de moeder der hoogste kunst ware. Scheffer gaat zijn weg, breekt met Italië, met de vroegere tijden, met de overgeleverde vormen, en is een eenig groot en eigenaardig kunstenaar. Evenwel is Scheffer ook eigenlijk geen lofredenaar op het Protestantisme. Wel is zijn Calvijn een met innige liefde doordacht en uitgewerkt stuk, een gedenkteken voor den

grooten Hervormer; maar uitsluitend Protestantsche tafereelen schilderde hij toch niet. Hij is in karakter en kunst iets anders dan òf Roomsche òf Protestant; hij is Evangelisch Christen; hij is, gelijk in zijn leven vol liefde en weldadigheid, zoo ook in zijne verhevene en diepzinnige kunst, een apologeet en apostel van het reine, diepe, verhevene, eenvoudige, rijke Evangelie, zoo als er geen schilder voor hem ooit was. Hij is een bewijs, dat ons eenvoudig Evangelie ook voor de kunst eene nog nooit uitgeputte bron is, om gedachten des hemels in aardsche vormen te leeren voorstellen ²⁷). Hij heeft zich op eigene wicken verheven tot de vlugt van den adelaar zonder perken, die op stonte pennen boven alle Profeten en Apostelen zweeft. Ja, tot hooger dan tot Johannes is hij opgestegen. Gelijk deze klom hij op tot Gods eigen Zoon, wiens beeld, karakter, leven en arbeid ter herschepping des menschedoms hij zoo diepzinnig heeft weten op te vatten en schoon voor oogen te stellen, als vóór hem niemand heeft gedaan. Zijne Christusbeelden, zijne tafereelen uit Jezus' leven, zijn Consolator en Remunerator — getuigenissen zijn ze aangaande Gods Zoon, zichtbare predikingen van het Evangelie, vol kracht en liefelijkheid, duizenden nu en in volgende eeuwen ten rijken zegen. Verre boven alle scholen en gezindten is Scheffer opgestegen, om aan 's Heeren voeten naar zijn woord te luisteren en in zijn oog en zijn hart te lezen.

Hebben wij uit Scheffers karakter zijne kunst leeren verstaan, ons rest nog ter beschouwing:

III.

De weg, waarop Scheffer het verhevene van zijn karakter en kunst heeft verkregen.

Wij hebben dus de vraag te beantwoorden, hoe deze man zoo groot is geworden.

Om dit te begrijpen, wijs ik u eerst op zijn aanleg. Zijn vader was zelf, gelijk ik reeds opmerkte, een uitstekend schilder, uit Mannheim geboortig, leerling van Tischbein. Ook zijne moeder was eene kunstenares, vol gevoel, smaak en doorzigt. Na haar overlijden betuigde Scheffer, dat haar raad over zijne kunstwerken altijd de beste was geweest, dien hij ooit had ontvangen. Verder dunkt mij haast, dat het ideale der Duitschers door den vader en het reële der Nederlanders door de moeder zich in den zoon als aanleg vereenigden.

Voorts dienen wij te letten op zijne opvoeding. Zijne kunstlievende en kunstbeoefenende ouders en hunne beschaafde verkeerling leiden den grond ter ontwikkeling van zijn gelukkigen aanleg. Zijne moeder was verder eene godvruchtige vrouw, die veel voor hare kinderen bad. De diepzinnige, door veel lijden beproefde, nu dankende en smeekende oude vrouw, die van den Christus Consolator voldoening voor haar hoogste streven heeft verkregen, is, zegt men, haar portret. — Nederland leverde voorts in menige stad modellen voor Scheffers studie. Vooral bewonderde hij Rembrandt, ook nog in verder gevorderden leeftijd, en wel zoo zeer, dat hij het verkeerd vond van onze jonge kunstenaars, spoedig het vaderland voor Parijs te verlaten; ze hadden hier zoo veel, hier Rembrandt! — Verder diende zeer tot zijne vorming, dat zijne moeder vroeg naar Parijs ging wonen, waar toen, wij merkten het reeds op, de uitnemendste kunstschaten van Spanje, Italië, Duitschland, België en Nederland waren vereenigd.

Nog diende niet weinig tot zijne vorming de hoogste school, waarop ons de Hemelvader hier plaatst, de strijd des levens. Diep moet hem, het kan niet anders, de vroege dood zijns vaders hebben getroffen. Levendig nam hij deel in de overleggingen en pogingen der vrijheidsvrienden in Frankrijk, tijdens de restauratie (1815—1830). Geheel zijn geestelijke mensch werd gesterkt door de overwinning der vrijheid in Julij 1830. Geschokt werd die weder door den dood zijner geliefde leerling, Marie van Orleans; daarop door dien zijner moeder; toen door het vreeselijk en onverwacht omkomen van den hertog van Orleans. Diep werd hij teleurgesteld, toen Louis Philippe hem voorkwam geen vrijheid genoeg aan Frankrijk te schenken. Nog dieper trof hem de omwenteling van 1848 en het verlies van Frankrijks vrijheid onder den ijzeren schep-ter van Louis Napoleon. Van toen af werd hij geheel in zich gekeerd, nog veel meer dan ooit voorheen. Zijn gansche leven dóór ontvielen hem hoe langer zoo meer zijne idealen, zijne wenschen, zijne begoochelingen. Wat zou hij anders dan van de wereld, die hem ontzonk, den blik steeds vaster rigten naar den hemel, die bleef, die nader kwam? — „Strijden en altijd strijden — dat is het leven,” schreef hij ruim vijftig jaar oud aan zijne dochter. ²⁸⁾ „En in dit opzigt,” voegde hij er met reden bij, „is het mijne ten allen tijde een volledig leven geweest.”

In dezen levensstrijd toonde hij steeds eene onvermoeide inspanning, van zijne kindsheid af tot in zijn ouderdom toe. Te Amsterdam, waar hij van zijn achtste tot zijn dertiende jaar woonde, studeerde hij ijverig op de Teeken-Akademie, vooral in de anatomie onder professor Vrolik, voor wien hij vele teekeningen van praeparaten maakte. Des avonds kwam hij dikwijls te huis van de snijkamer met een arm of been of voet onder zijn mantel, tot groot afgrijzen zijner huisgenooten. ²⁹⁾ Deze studie en die van het perspectief zette hij te Parijs ijve-

rig voort. Hoe hij voorts de grootste dichters en historieschrijvers las en doordacht, merkte ik reeds op. Dezelfde onderwerpen behandelde hij dan ook dikwijls, om al weder en weder te beproeven, hoe zijn idee het best te beligchamen. De Francesca da Rimini, de Mignon, de Faust en menig ander onderwerp heeft hij vele malen geschilderd. Ook in den Satan bij de verzoeking van Jezus kon hij zich niet voldoen; hij studeerde er al weder op, hoe hem voor te stellen, en heeft hem meermalen van het doek weer afgenomen, om hem door een ander te vervangen. In 1849 bij een bezoek in Holland was hij eerst ter neer geslagen over 't geen hem ontbrak in vergelijking van de meesterstukken van de oude school; later merkte hij, dat hij toch ook een eigen talent had en eene snaar deed trillen, welke door anderen niet was aangeroerd. Zelfs nog in 1857, het jaar vóór zijn dood, werd hem de tentoonstelling te Manchester eene gelegenheid tot veelzijdige studie over de Engelsche schilders van vroeger en later tijd. Zóó heeft hij ook Augustinus, Calvijn of eenig ander groot man niet kunnen schilderen, gelijk hij het heeft gedaan, zonder de diepste studie van hun leven en karakter. Kort vóór zijn sterven had hij eenige teekeningen willen geven bij het boek van zijn vriend Renan over Job. Men zou dáárop den Satan gezien hebben, die de schijnbaar zwakke zijden der schepping berispte, den Satan, die den braven mensch bespiedde, om hem te overrompelen, den braven mensch, die, sterk door zijn goed geweten, zijn onschuld tegenover God zelven handhaafde, en andere verhevene onderwerpen. ³⁰⁾ Doch alleen het eerste is afgewerkt. — In de laatste jaren zijns levens werd het hem reeds lang bekende Evangelie steeds meer het hoofdvoorwerp zijner navorschingen en overdenkingen. En gedurende geheel zijn leven, vooral na 1837, toen hij den Christus Consolator schilderde, was het voornaamste onderwerp zijner overdenking, navorsching, studie, oefening — Jezus Christus. Hem heeft Scheffer zoeken te kennen boven

alles, wat de zinnelijke en geestelijke natuur oplevert; in zijn geest pogen dóór te dringen meer dan in eenigen anderen.

En dat is hem gelukt! Afbeeldingen van Christus, gelijk de zijne, ziet gij nergens zoo als bij hem. De verhevenste en diepzinnigste onderwerpen heeft hij gekozen uit dat grootsche leven, de verzoeking in de woestijn, de kinderzegening, de tranen over Jernzalem, Gethsémané, het kruisdragen, het sterven, het begraven worden, de wereldvertroosting en de wereldvergelding door Hem. Op al deze tafereelen is het één en dezelfde Christus, en toch is Hij op ieder anders. Welk een onderscheid zelfs tusschen den vol barmhartigheid troostenden en den vol majesteit rigtenden Zoon van God! Maar hoe groot het onderscheid zij: ook dit verhevenste en diepzinnigste aller beelden heeft hij in elke handeling waardig weten weder te geven.

Waarom kon hij het? Omdat hij Rafaël volgde? of Guido Reni? of Albrecht Dürer? of Rubens? of wien ook? Neen, zij hebben zulk een Christus niet! ³¹⁾ Omdat hij van godgeleerden hoorde, wie Christus is, wat Hij is, wat Hij doet, nog doet, altijd doet? Neen, ook de godgeleerden hebben zulk een Christus niet! Het is de Christus des Evangelies, niet eener Kerk, niet eener school; uit het Evangelie heeft Scheffer zich Hem door eigene, diepe studie gevormd, Hem, als den eeniggeboren Zoon van God, die in volmaakte menschelijke vormen onze heilige en liefderijke Broeder is geworden en nu ons vervult met zijnen goddelijken geest, Hem, die, in het eeuwige rijk van waarheid, heiligheid en liefde over allen heerscht en allen beweldadigt als hun aller koning.

Deze onvermoeide inspanning kwam bij Scheffer voort uit diep pligtsbesef. Zijne onvoldaanheid met zich zelfen had geen anderen grond, dan gevoel van plicht, om al meer te doen, zich al veelzijdiger te ontwikkelen, zijne kunst steeds meer te veredelen. Wij gissen dit uit zijn leven, wij hooren het uit

zijne eigene betuigingen. Kenmerkend is het, wat hij schreef over zijne „Verzuchtingen” of „Aardsche Smarten,” die zich tot hemelvreugde reinigen en verheffen: „Ik arbeid aan de Verzuchtingen; vele moeilijke beelden daarop zijn ver gevorderd; ik bemin dit onderwerp boven alle anderen, die ik ooit heb behandeld; maar het wantrouwen op mijn talent neemt alle dagen toe.” ³²⁾ Hij streefde naar eene onbereikbare volmaaktheid; wel verre van op verkregen lauweren te rusten, eischte hij al meer en meer van zich zelve. *Pligt* was hem een heilig woord, en eene nog heiliger zaak. Vóór den coup d’état van Napoleon (2 Dec. 1851) had hij beloofd, het portret eener dame te schilderen; door deze gebeurtenis verlamd, volbragt hij zijne belofte niet. Zijne vrouw zeide tot de dame: „Er bestaat maar ééne mogelijkheid voor u, om Ary tot het werk over te halen, en die is: hem zijne belofte te herinneren. Zoo lang hij het kan uitstellen, en den strijd, die er noodig is om zijne neerslagtigheid te overwinnen en er zich op in te spannen, kan ontwijken, zal hij het doen. Door het gevoel van *pligt* bij hem aan te roeren, zult gij het eenige middel bezigen, dat hem weder kan opwekken.” Zij deed dit en het gelukte. ³³⁾ „Het gevoel van een *pligt* te hebben vervuld,” schreef hij eens, ³⁴⁾ „is ons, als ware’t, een medereiziger, die ons het pad helpt effenen en de teleurstellingen, welke wij moeten ondergaan, minder bitter maakt.” Aan zijn teeder beminde dochter zeide hij in brieven: ³⁵⁾ „Geloof mij, er bestaat geen geluk, dan in trouwe pligtsbetrachting. Men moet geluk en tevredenheid rondom zich verspreiden. Dit is het eenige doel van mijn leven geweest, en misschien mijn eenige deugd. Ik heb dit ten koste van mij zelve gedaan, en ik verzeker u, dat ik er eene ruime vergoeding voor vind in mijn geweten. Met een krachtigen geest en reine bedoelingen kan men op zedelijk gebied, wat men wil. Indien de menschen meer aan den dood dachten, zouden zij beter leven, zoo voor zich als voor

anderen. Toegevend zijn jegens anderen en streng jegens zich zelve, dat is de eerste der pligten. Anderen meer dan zich zelve lief te hebben, dat is de eerste, de grootste der deugden. Van al mijn voorafgaand leven heb ik geene aangename herinneringen, dan van de oogenblikken, waarin ik de les opvolgde, welke ik u geef.” ³⁶⁾

Doch waarin had nu weder dit diep pligtsbesef zijnen grond? Nog één trek, en wij begrijpen het en verstaan den genialen kunstenaar geheel en al, wij zien met eigen oogen, hoe hij zoo groot heeft kunnen worden. Hij koesterde in zijn hart de innigste religieusiteit. Het geheim van Jozefs beminlijkheid, waardoor hij in 't vaderhuis, in Potifars woning, in de gevangenis en aan Pharaos hof aller hart won, lag in dit woord: „Ik vrees God.” Het geheim van Scheffers tooverkunst met het penseel is zijne innige godsvrucht. Deze maakte hem vlijtig, naauwgezet, onvermoeid; zij deed hem altijd vragen, wat zijn plicht was; nooit met zich zelve tevreden zijn, altijd vooruit streven, en in edeler zin dan Longfellow's jongeling een *Excelsior* worden; zij ontwikkelde, heiligde, volmaakte al wat er goeds en schoons in hem was, nu ten genoegen, dan ten spijt van geheel de wereld.

Zal ik die innige godsvrucht bewijzen? Is er iets voor noodig dan een nadenkende blik op zijne meesterstukken? Maar hoort nog dit brokstuk uit een brief, in 1846 aan zijne dochter geschreven: ³⁷⁾

„Dat woord, *het moet*, prent u dat diep in de ziel, Lief Kind! Uwe Grootmoeder herhaalde het zich onophoudelijk.

„Niets immers draagt vrucht in het leven, dan wat droefheid des harten of werk der handen kost. Om goed en kalm te kunnen zijn, moet ons leven elk oogenblik een offer wezen. Thans, nu ik oud ben, herinner ik mij met voldoening alleen de goederen, die ik heb afgewezen, en de genietingen, die ik heb opgeofferd. *Das Entsagen* ³⁸⁾ is de plicht en regel der wijs-

heid; het offer is de verhevene deugd, waarvan Christus ons het voorbeeld gaf. Bij groote voorvallen gaat het offer, om zoo te spreken, gemakkelijker af, dan in de dagelijksche dingen des levens. Die voorvallen zijn zeldzaam, en daarbij verheft zich de geest; maar in de gewone dingen van den dag staat men op geen schouwtooneel. Dan brengen wij 't offer tusschen ons geweten en eene wereld, die er niet van weet. Maar hoe worden nu ook zij, die zich deze zoete zelfverloochening hebben eigen gemaakt, beloond door 'tgeluk, dat zij rondom zich verspreiden, en door de vaste overtuiging, dat zij doen, wat goed is. Dit gevoel wordt soms zoo sterk, dat het bijna van natuur verandert, en dat men eindigt met het geluk en de vreugde te vinden in de opoffering van alle beide."

Ik heb volbragt, wat ik mij voorstelde, Scheffer in zijne eigenaardigheid te schetsen; ik deed het, zoowel om hem misschien beter te doen verstaan en inniger te doen vereeren, en aldus het genot van zijne kunstgewrochten te verhoogen, als om het thans zoo vaak miskende Evangelie ook door dezen kunstenaar vol oorspronkelijkheid en genie in reiner en glansrijker licht te plaatsen.

Het is immers wel een merkwaardig teeken des tijds, dat, terwijl vele geleerden, ook godgeleerden, als om strijd dit Evangelie verguizen, deze diep denkende en diep gevoelende kunstenaar, die schier geheel de wereld der geschiedenis en der verbeelding had rondgereisd, ten slotte geene ruste vond, dan in dit Evangelie en aan de voeten van den ons hierin voor oogen gestelden Jezus Christus.

Eindigen kan ik evenwel niet, voordat ik nog eenige regelen heb gegeven van het 'Troostlied', door Bilderdijk aan Scheffers moeder in 1809 toegezongen, toen haar echtgenoot haar was ontvallen, Wij zien er in, hoe hoog de dichter en den vader en de moeder en den veertienjarigen zoon waardeerde. ³⁹⁾

Daar ligt hij, die in 's levens leed
 U 'tleed des levens minnen deed,
 Sints dat gij 't aan zijn borst mogt dragen!
 Daar, al wat wellust was of troost!
 Daar, daar de Vader van uw kroost!
 En ik, verbied ik u te klagen?

Ik ween om 'tgadeloos penseel,
 Zoo stout, zoo fiks, zoo malsch, zoo eêl,
 Dat Rembrandt met Van Dijk vereende.
 Dat, door zijn hoogen geest geleid,
 Geen ziel noch leven meer verspreidt,
 Maar in de koude hand versteende!

Doch geen verdienste smoot in 'tzand,
 Waar Lodewijk de rijkskroon spant,
 Geen geest, geen kunstdrift gaat verloren.
 Reeds blinkt uw zoon de morgen aan,
 Die hem, op 's Vaders gloriebaan,
 Denzelfden luister heeft beschoren.

Streef, Jongling, streef die heirbaan op;
 De glorie wenkt u van den top;
 Uw Vader moet in u herleven!
 En gij, wier hart hem laven mogt
 Met kunst zoowel als levensvocht,
 Uw Ega is u weêrgegeven.

Zie, zie hem, door zijns Konings gunst,
 Ter hoogste steilte van de kunst,
 Zijn Vorst en Hollands naam vereeren,
 En moedig, aan der schildren hoofd,
 Op lauwwren, die zijn jeugd belooft,
 En Po en Tyberstroom verneêren!

Ja, uw en Scheffer's kunsttalent,
 Op Zuiderlandschen tronk geënt,
 Zal eens aan de opgetogen aard,
 Die stomp op Rome's wondren staart,
 Een nieuwen kunstherschepper schenken.

De naam, dien de poëzie hem profetisch gaf, is door de historie goedgekeurd. Onze landgenoot Ary Scheffer is, door den geheel reinen geest van Christus beziel, in de breede schilderenrij werkelijk — een kunstherschepper.

A A N T E E K E N I N G E N .

¹⁾ Van die tentoonstelling geeft een schoon berigt, vooral wat de Fausten en Margarethen, zeven in aantal, betreft, J. P. Hasebroek in zijne *Studiën en schetsen*, Amst. 1860. Mijn opstel was als eene voorlezing in ons schildergenootschap *Pictura* den 4 Febr. 1861 te Groningen uitgesproken, voordat ik dat van den heer Hasebroek had kunnen lezen. Enkele denkbeelden en vergelijkingen had ik bijna woordelijk zoo gegeven als hij. 't Was mij geene reden, om ze te veranderen.

²⁾ Het staat op een plein te Dordrecht en is, naar 't zeggen van Scheffers vrienden, zeer gelijkend.

³⁾ Voor dit leven is de hoofdbron het verhaal van eene Engelsche dame, Mevr. Grote, 't welk ik vertaald las in de *Revue Britannique*, 1860, Livr. 8 et 10 ed. *Franco-Belge*. Zij verkeerde jaren lang met Scheffer en kon handschriften van hem raadplegen. Haar verhaal is later in het Nederlandsch uitgegeven met den titel, *Ary Scheffer's Leven*, Amst. 1861, onder toezigt van Mr. C. Vosmaer, die eenige verbeteringen en bijvoegselen gaf, waaronder eene lijst van Scheffers werken, zoo veel mogelijk naar tijdsorde. Soms heb ik echter de Fransche vertaling der *Revue* liever gevolgd dan de Nederlandsche. Verder geeft de heer T. van Westhrecne Wz. in het *Scheffer Album* eenige berigten. Ook in Meyers *Conversations Lexicon* is een met kennis van zaken geschreven beknopt levensberigt van Scheffer te vinden. Enkele bijzonderheden heb ik verder uit den mond van vrienden en bekenden van hem.

⁴⁾ Toen Ary een vijftien- of zestienjarige knaap was, koesterde zij, volgens een brief aan hem (*Ary Scheffer's Leven*, bl. 7), reeds de hoop, dat hij eenmaal een der eerste meesters zijner eeuw en zelfs aller tijden zou worden.

⁵⁾ Men leert deze kennen uit Schuberts *Leven van Helena van Orleans*.

⁶⁾ Een belangrijk berigt van Scheffers hand over deze vorstin als kunstenaar vindt men in de *Revue Britt.* Livr. 8, bl. 160 volgg., en in *Ary Scheffer's Leven*, bl. 48—55.

⁷⁾ De twee tafereelen van Graaf Eberhard, vroeger in het bezit van den heer de Kat te Dordrecht, maken nu eene voornamen schoonheid uit van het Museum Boijmans der stad Rotterdam.

⁸⁾ Deze nitdrukking gebruikt van hem E. Scherer, *Mélanges de critique religieuse*, Paris 1860, bl. 569.

⁹⁾ Vitet, in *Scheffer's Leven*, bl. 138.

¹⁰⁾ Het is een bedroevend, maar kenmerkend teeken van den vroegeren toestand der Zuidelijke Staten van Noord-Amerika, dat men dáár den Neger op de plaat van Scheffers schilderij weglief. Men was er godsdienstig genoeg, om Scheffers kunstwerk te willen bezitten, en onbarmhartig genoeg, om den Neger van de weldaden van Christus uit te sluiten.

¹¹⁾ Op sommige platen van den Christus Consolator zit Tasso met het gelaat naar Jezus gekeerd, dewijl Scheffer hem eerst zóó had geschilderd; doch toen Scheffer vernam, dat de groote dichter zich nooit waardig had gekend bij de communie naar het altaar te zien, veranderde hij Tasso's houding op zijn schilderij, gelijk zij nu is in het museum Fodor, dat thans aan de stad Amsterdam toekomt.

¹²⁾ Omtrent de vroegere schilderijen van het Oordeel geldt, reeds dewijl zij een *dag* daarvoor nemen en het oordeel *aller* menschen willen voorstellen, wat Lessing van 't Oordeel van Michaël Angelo zegt, *Fragmente zum Laokoon*, D. III, bl. 318, dat zulk een schilderij, ook de allergrootste, toch altijd nog een jongste gerigt in miniatuur is en veel te veel figuren heeft, die, hoe geleerd en kunstriek elk voor zich, het oog verwarren en vermoeien.

¹³⁾ De hoofdtrekken ter uitlegging dezer twee schilderijen zijn door Scheffer zelve, doch zeer kort, gegeven in een brief medegedeeld door Mr. C. Vosmaer, in *Ary Scheffer's Leven*, bl. 191, 192. — Over de laatste kan men niet dan met genot lezen *Ary Scheffer's Christus Remunerator als type van de verheerlijking des Christendoms door de kunst* door W. Francken Az. *Rott.* 1855. Later is dit stukje in Franckens *Bijwerk* opgenomen.

¹⁴⁾ A. J. de Bull, in het *Scheffer Album*.

¹⁵⁾ Een mijner hoorders (4 Febr. 1861) verhaalde mij mede iets van dien aard, 't welk hij had ondervonden. Op een morgen was hij zeer vroeg de tentoonstelling te Amsterdam gaan zien en lang in het vertrek gebleven, waar de Christus Remunerator hing, zonder eenige andere schilderij. Hij was eerst alleen, doch werd straks onaangenaam in zijne studie en bewondering gestoord door een talrijk gezelschap, 't welk luidruchtig de trap opkwam. Binnengekomen bleken zij Portugesche Israëlieten te zijn, die hunne levendige gesprekken eerst wilden voortzetten. Doch zij konden niet; zij zwegen weldra, bezagen het tafereel nu van deze, dan van die zijde, wezen elkander flinsterend op iets, en gingen ten laatste stil henen.

¹⁶⁾ Geheel anders dan ik oordeelt over Scheffer de schrijver van eene

geschiedenis der kunst in onze dagen, J. Meyer, *Geschichte der modernen französischen Malerei, Leipzig bei Seemann 1867*. Hem zijn (bl. 251) Scheffers zielvolste werken „koude symboliek;” de Christus Consolator en Remunerator „allegorische voorstellingen.” Over het geheel hapert hem aan Scheffers Christusbeelden (bl. 253), dat zij „niet overeenstemmen met de alleen-menschelijke voorstellingen van onze eeuw over Jezus.” In Scheffers „Augustinus en Monica” ziet hij (bl. 252) „zwakheid en flauwheid van uitvoering, en voorts overdrevenheid van gevoel, welke het ligchaam geheel doorboort en verteert.”

Deze veroordeeling van Scheffer, uit het niet verstaan van zijne werken geboren, is geheel natuurlijk bij Meyer; want vooraf zegt hij (bl. 39) in 't algemeen: „De figuren van het Christendom zijn voor onze voorstelling tot eenvoudige mythische typen gedaald, tot ontzielde vormen, tot ledige poppen; want de goddelijke inhoud is er uit heen gegaan. Wil de kunstenaar die wezens als waarlijk geschiedkundige figuren opvatten, dan moet hij hunne eigenaardige [goddelijke] beteekenis laten varen, zonder vergoeding te vinden. Jezus is als leeraar geen bijzonder voorwerp voor de kunst; wel zijne geboorte, zijn leven en niteinde; doch deze worden tooneelen uit het alledaagsche leven, nadat hun het wonderbare ontnomen is.”

De christelijk-geloovige opwekking onder de Duitsche schilders heet bij Meyer (bl. 40) „het opgewekte Nazarenendom der Duitsche kunst.”

Meyer is eene trenrige, maar leerzame proeve, hoe verderfelijc het ongeloof werkt, zelfs ook waar velen meenen, dat geloof of ongeloof geheel onverschillig is; hoe de ontkenning ook op het gebied der kunst wel kan verwoesten, maar niet kan opbouwen. Immers Meyer veroordeelt den geest en de strekking van Scheffers heerlijke schepingen — dewijl zijn ongeloof hem niet toelaat ze te begrijpen. Ze zijn eene verrijking zoowel der kunst als der godsdienst. Duizenden en duizenden bewonderen de schoonheid en stichten zich aan den inhoud daarvan. Doch hiertoe is geloof noodig. Waar dit ontbreekt, kan een kunstenaar zulke gewrochten niet voortbrengen en een beschouwer ze niet verstaan. De kille adem des ongeloofs doodt de bloesems, waaruit zulke vruchten moeten voortkomen.

¹⁷⁾ Zie Göthe, *Werke*, D. XXXIX, bl. 96, 97 der Tassechuausgabe.

¹⁸⁾ B. v. Renan, *Études d'histoire religieuse*, bl. 432.

¹⁹⁾ *Scheffer's Leven*, bl. 18.

²⁰⁾ Ald. bl. 195.

21) Ald. bl. 187—190.

22) *Revue*, bl. 312, *Scheffer's Leven*, bl. 163.

23) *Revue*, bl. 298, *Scheffers Leven*, bl. 117, 118.

24) Zie in *Scheffer's Leven* bl. 24, 75 een paar treffende voorbeelden.

25) Scherer, *Mélanges de critique relig.* bl. 571.

26) Ik zeg dit niet als berisping, maar als kenmerking van de manier van onzen grooten schilder. Tegenover de mythomanie en vorstenvleijerij, die elders in de schoone kunst heerschten, is dit naturalisme onzer schilders een hooge lof. De Nederlandsche school toont hierin een eigenen, burgerlijken, menschenlijken, den mensch als mensch eerende geest, die haar van alle andere scholen kenmerkend en eervol onderscheidt. Men vergelijke W. Burger, *Nouvelles tendances de l'art*, in de *Revue Germanique*, 1 Janv. 1862, bl. 60 volgg., vooral bl. 71—74.

27) Scherer, *Mélanges de critique relig.* bl. 576 volgg., heeft trachten te betoogen, dat *christelijke kunst* iets tegenstrijdigs is, dewijl het Christendom is geest, de kunst vleesch of vorm, zoodat, hoe christelijker de kunst is, zij des te minder kunst zal zijn, en hoe meer kunst, des te minder christelijk. Hij heeft die gedachte, overeenkomstig zijne gewoonte, nit afgetrokken redenering afgeleid, vergetende, dat in het Christendom de geest vleesch is geworden; hij heeft haar voorgestaan in eene beschouwing van de tentoonstelling van Scheffers kunstgewrochten in 1859, zonder te zien, dat Scheffer hem door zijne werken zelve wederlegde.

28) *Scheffer's Leven*, bl. 175.

29) Ald. bl. 5.

30) Renan, *Le Livre de Job*, Voorrede bl. 13, die ons dit verhaalt, voegt er bij, dat Scheffer zijne meest nitgewerkte stukken nog altijd verbeterde, en eindigt met dezen uitroep: „Ach, welke lessen van verhevene zedekunde, welke bron van diep gevoel en hooge gedachten zijn voor onze eeuw, zoo arm aan groote gemoederen, verdwenen met den laatsten ademtogt van dezen man, vol gevoel en geest!” — Renan was met Scheffer zeer bekend; hij is gehuwd met eene dochter van Ary's broeder, Henry, ook een zeer verdienstelijk schilder.

Moeijelijk is het, Scheffer en Doré te vergelijken, den langzamen, niet dan na de ernstigste studie schilderenden Nederlander, en den vlugtigen, met losse hand teekenenden Franschman. Maar ik kan toch niet nalaten op te merken, dat er waarlijk een overgroot verschil is tussehen

de altijd diep gedachte bijeltafereelen van Scheffer en de vaak alleen op het effect berekende teekeningen bij den Bijbel van Gustave Doré, hoe groot kunstenaar (wie erkent het niet?) deze ook zij!

³¹⁾ Er is reeds een groot onderscheid tusschen den Christus der Italianen en den Christus der hervormingseeuw. De Christus van die eeuw, bijzonder die van Albrecht Dürer, is niet de weeke Christus der Italiaansche meesters. Hij is bij alle zachtheid krachtig en mannelijk, niet alleen een lijder, maar ook een denker, wien het lijden tot daad wordt, dewijl Hij zich geheel vrijwillig daaraan onderwerpt. Verg. A. Woltmann, *Die deutsche Kunst und die Reformation*, bl. 23. Maar Scheffer verheft zich hierin nog meer boven Dürer dan deze boven de Italianen.

³²⁾ *Scheffer's Leven*, bl. 126.

³³⁾ Ald. bl. 113.

³⁴⁾ Ald. bl. 131.

³⁵⁾ Van 1846 en 1849. Ald. bl. 160, 161.

³⁶⁾ Geheel onbevlekt was zijn leven niet. In 1830 werd hem eene dochter buiten huwelijk geboren, wier moeder kort daarop stierf. Zeven jaar was het kind op het land verpleegd, toen de weduwe Scheffer dit vernam, en haar zoon voorstelde, het meisje bij zich te nemen en op te voeden. Dit geschiedde; het kind werd gewettigd en zijne vreugde. Dit is een vlek, maar ook de eenige, die ik op zijn leven heb gevonden. En hij heeft haar goed gemaakt, zooveel hij konde. — Scheffer trouwde eerst in 1850, met eene Engelsche dame, weduwe van zijn vriend, den generaal Baudrand.

³⁷⁾ *Scheffer's Leven*, bl. 174.

³⁸⁾ In den Franschen brief staat het Hoogduitsch *Entsagen*. Scheffer vond blijkbaar in 't Fransch geen woord, 't welk dit denkbeeld geheel uitdrukte.

³⁹⁾ *De Dichtwerken van Bilderdijk*, D. XI, bl. 66.

Bij P. NOORDHOFF, zijn te *Groningen*, mede uitgegeven de
volgende werken van

Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT:

DE MODERNE THEOLOGIE

IN NEDERLAND.

VOLGENS DE HOOFDWERKEN

HARER

BEROEMDSTE VOORSTANDERS,

IN HET LICHT GESTELD.

Prijs *f* 0.60.

DANKREDE

NA VEERTIGJARIGE EVANGELIEDIENST,

den 16 December 1866 gehouden.

Prijs *f* 0.25

DE HERSTELLING

VAN

NEDERLANDSCH VOLKSBESTAAN

in November 1813 in hare groote belangrijkheid.

TOESPRAAK AAN DE NEDERLANDSCHE NATIE.

Prijs *f* 0.50.

Bij P. NOORDHOFF, te *Groningen*, zijn mede uitgegeven de
volgende werken van

Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT:
HET CHRISTENDOM

DE BRON

VAN

VOLKSWELVAART.

Toespraak bij de godsdienstige Herdenking van de herstelling
van Nederlandsch Volksbestaan, in November 1813.

Prijs *f* 0.40.

DE BOTSING EENER TIJDELIJK HEERSCHENDE WETENSCHAP

TEGEN HET

EUWIGE EVANGELIE.

Prijs *f* 0.40.

De Wereldtentoonstelling te Parijs,

UIT EEN

CHRISTELIJK OOGPUNT BESCHOUWD.

2e Druk.

Prijs *f* 0.30.

JOHAN WESSEL GANZEVOORT,

OP HET

NEGENDE HALVE EEUWFEEST

ZIJNER GEBORTE

HERDACHT.

MET PORTRET.

Prijs *f* 0.75.

